

AZ EMBER A TÖRTÉNELEMBEN.

Az emberiség történelme olyan, mintegy hatalmasan hömpölygő óriási folyam, amely évezredes eseményeket sodor magával. A folyam kezdő forrásáig alig tud eljutni képzeletem, de előttem sodródó árjában benne kavarg az emberi mult, a maga szépségeivel és rútságaival, erényeivel és bűneivel, dicsőségével és gyalázatával, emelkedésével és bukásával, győzelmeivel és leveretésével. Benne látom az örök embert, aki épít és rombol, teremt és semmisít, világosságot gyűjt és sötétséget terjeszt, nagy terveket kovácsol és igénytelenül meglapúl, eszmények szárnyain magasba száll s a földi rögről nem tud fölemelkedni; aki gyűlöl és szeret, bosszút áll és megbocsát, megtagadja az igazságot és vértanúja lesz eszményének, háborút szit és békét csinál, bűnt követ el és erényhőssé magasztosul, gyilkol és életet ment; aki bizik és csalódik, akar és lemond, Istent imád s Mammonnak szolgál, fényes kultúrákat teremt s az összeomlott romok felett kesereg, templomokat épít és börtönöket emel, imádkozik és káromkodik, repülő szárnyakat készít és bilincseket kovácsol. Könnyű a vegyésznek a legpiszkosabb folyam vizét is alkotó elemeire [felbontani, de hol van az a lélekbúvár, aki az emberiség történelmének több évezredes folyamát alkotó részeire bontani tudná, hogy láthatóvá legyenek mindazok az emberi szenvedélyek, érzelmek, indulatok és akarások, amelyek azt a folyamatot olyan nagyra dagasztották?

Csodálattal nézem ezt a szennyes iszappal és életadó vizzel, halált árasztó, megromlott hullákkal és millió meg millió életcsirával hömpölygő óriási folyamot s partjain állva önkénytelenül is az a kérdés merül fel lelkemben, hogy vajjon milyen viszony van a multból jövő hatalmas folyam és a ma élő embere között? Vajjon, mint megáradt folyam a partokra lerakodott szemetet, úgy viszi magával a mult folyama a partokon járó embereket? Vagy pedig az embertől függ, hogy rajta

keresztül, mintegy szűrő készüléken, a szennyes víz megtisztuljon, hogy az ártalmas hullák mérge megsemmisüljön s nemes csirák életre keljenek? Másképpen ez a kérdés oda megy ki, hogy vajjon a történelem formálja-e az embereket vagy megfordítva, az emberek csinálják a történelmet?

Nagy kérdés, amely világnézetek ütköző pontja volt a múltban s lesz bizonyára a jövőben is. Az emberiség fejlődése egy egyszerű mechanikus folyamat, — mondják az egyik oldalon — melyet a szükség kényszerítő ereje viszen előre, amelyben az egyén vak eszköze a természeti kényszernek. Vagy pedig: „Minden emberi működés a dolgok halk és sokszor észrevétlen, de hatalmas és fel nem tartóztatható folyásának van alávetve“, (Ranke. A római pápák az utolsó négy században. I. k. 28). Vagy végül: a társadalom teremti az egyéneket s nem az egyének formálják a társadalmat. (Materializmus) Az „én“ minden, — mondják a másik oldalon. — Csak az van, ami az „én“-ből származik. Egyesek erkölcsé formálja a társadalmi intézményeket. „Az emberiség fejlődése egy szerves folyamat az egyén szabad és önkéntes részvételével“. Én nem akarok döntő bíró lenni ebben az évszázados perben. Elismerem, hogy az egyik oldalon is vannak s a másikon is lehetnek túlzók, akik a kérdés eldöntését megnehezítik. Azt is elismerem, hogy az élet s a történelem nem mindig igazodik a bölcsek elméje által megállapított szabályokhoz. De azt igenis állítom, hogy a történelem leghatározottabb és legáltalánosabb tényezője az ember. Jól tudom, hogy ennek a földnek ember nélkül is volna történelme, amint ezt a geológia tanítja, De mi ez a sovány történelem ahhoz a hatalmasan hömpölygő folyamhoz mérten, amelyben az emberiség multja sodródik tova? Vagy mi volna a Szahara sivatag történelme egy kis középeurópai állam történetéhez mérten? Az emberi akarások, az emberi alkotások, az emberi eszmények, az emberi intézmények, az emberi törekvések s az emberi kultúrák alkotják az igazi történelmet. Éppen ezért én mindenütt az embert keresem. Szeretem a természetet, amelynek csöndjében Isten szavát vélem hallani s melynek csodás fönsége és végtelensége kimondhatatlan gyönyörben ringatja bízó lelkemet; de mégis mindez a sok szépség eltűnik, ha benne egy magvető vagy egy arató embernek a lelki világát kutathatom. Szeretem a tudományt, amelynek mélységei és magasságai

elragadják lelkemet s gyümölcsei kényelmet biztosítanak testemnek, de mindezek fölött jobban érdekel a tudós, aki új igazságokat keres s azokat megtalálva gyermeki lélekkel örvend az elért sikereknek. Szeretem a művészetet, amelyben az emberi teremtő erő megnyilatkozik, de szeretném látni azt a belső töprengést, amellyel Munkácsi az első Krisztus-képhez kezdett, vagy azt a lelki megnyugvást, amellyel kész művét ő maga szemlélte. A történelemben is nem az események külső hullámváltozása, nem az intézmények külső nagyszerűsége, nem a győzelem és bukás, nem a haladás és hanyatlás külső tényei érdekelnek annyira, mint inkább az ember és az emberi lélek, mely az események mozgatója volt.

Azt mondta az egykori bölcs, hogy egy fán két olyan levelet, amelyek mindenben hasonlóak, találni nem lehet. De a fák levelei között sincsen az a nagy eltérés, mint amennyire különbözőek az emberi jellemek és sajátságok. Az egyik a harci dicsőséget szomjuhozza s ezrek hulláját halmozza össze, hogy azokon magasra emelkedjék; a másik irtózik a fegyverfogástól, mert „aki fegyvert fog, fegyver által fog elveszni”. Az egyik vezérségre vágyik s az boldogítja, ha szavára minél többen engedelmeskednek; a másik mint közkatonáé örömmel végzi kötelességét, hogy önmagán kívül a más felelőssége ne terhelje. Az egyik a nyilvánosság piacán, az emberek tapsai között keresi a maga érvényesülését; a másik a magány csöndjében elmerülve gazdagítja lelki világát. Azt hiszem, hogy nyelvünknek egyetlen fogalom megjelölésére sincsen annyi szava, mint amennyivel az emberi jellemek különbözőségét kifejezésre juttatja. A fősvény és adakozó, a bosszúálló és megbocsátó, a szerető és gyűlölő, a nagyzó és a szerény, a kevély és alázatos, a békés és háborús, a mértékletes és mértékletlen, a dúrva lelkű és a jó szívű stb. kifejezések mind az emberi jellemek és sajátságok különbözőségét fejezik ki. Amikor az erkölcsstanban jó és rossz, erényes és bűnös embert különböztetünk meg: akkor mind a két csoportban az árnyalatoknak végtelen sorozatát kell értenünk.

Ilyen körülmények között ki vállalkoznék arra, hogy a történelem alakjai közül a legnagyobbakat is felsorakoztassa és jellemezze. Az ember a történelemben is éppen olyan különböző alakokban jelenik meg, mint a szemeink előtt mozgó mindennapi életben. De ha az erkölcsstan az annyira

szétfolyó jellemeket két csoportba tudja osztályozni, én is megkísérlem két táborba sorakoztatni a történelem alakjait. Az egyik oldalon, mintegy vetítő gépen, gyöngé szavak világításában megjelennek a *szolgalelkek*, a másik oldalon a *szabad-szellemek*.

Bizonyos értelemben mindnyájan szolgák vagyunk. Szolgái vagyunk Istennek, akinek akaratát teljesíteni legfőbb törekvésünk. Szolgái vagyunk hivatásunknak, amelynek betöltésében rejlik életünk igazi boldogsága. De ez a szolgaság még nem jelent szolgalelküséget. A szolgalelküségben a lélek olyan erővel tapad valamely külső, tőle független s akárhányszor vele ellentétes érdekhez, hogy emiatt elveszíti szabadságát s rabszolga módjára vakon hódol annak. A külső érdek szerint a szolgalelkek is különbözők.

A sorban legelöl vannak a *hatalom* szolgái. Nekik a legfőbb jó a hatalom s annak megszerzése és biztosítása: az élet legelső és egyetlen célja. Földi istenek ők, akik maguk írják maguknak törvényeket. Szerintük sem isteni parancsolatok, sem általános erkölcsi elvek nincsenek. Az az erkölcs, amit a hatalom kíván s az él erkölcsösen, aki a hatalom széleyeihez a legjobban tud alkalmazkodni. Figyelni a szelek járására, az élet áramlatainak irányára, előre ellesni a jövőendő változásokat és eshetőségeket s azokhoz símulni: ez a helyes életbölcsetség. Az emberi társadalom egy nagy csorda, amelynek a pásztorok akarata szerint kell igazodnia. Jó cselekedet csak az, ami közvetve vagy közvetlenül a pásztorok érdekeit szolgálja. De azonnal lebunkózni és lehetetlenné tenni minden olyan törekvést, ami evvel ellenkezik. Ennek a lelkületnek legfőbb vágya, hogy minél több mártírt teremtsen, de magára nézve a mártírságot örültségnek tartaná, mert az homlokegyenest ellenkezik az ő, hasznosságon alapuló erkölcsi elveivel. Ezek a történelemben úgy jelennek meg, mint zsarnokok, kényurak s ezeknek névtelen katonái, kik vértengerben gázolnak s milliók hullájából is készek megépíteni hatalmuk várát. Ilyenek voltak a Herodesek, Nérok, Cézárok és Napoleonok.

A szolgalelkek második csoportjába tartoznak a *törvény* és a *hagyomány* szolgái. Lelkük a betühöz van tapadva s önálló szárnyalásra teljesen képtelen. Nem a saját eszükkel gondolkoznak s nem a saját lábukon járnak, hanem az előírások útvesztőjében hanykódnak. Sötét börtön az ő lelkivilá-

guk, amelyet a törvény és hagyomány óriási kőfalai zárnak körül, ahova az élet igazi napja soha be nem vetheti a maga sугarait. Éppen ezért az igazi emberi érzelmek számúzve vannak onnan. Helyes itélet, elfogulatlan szeretet, tiszta erkölcs, a léleknek felsőbbrendü vágyai ismeretlenek e börtönökben. Bészélj itt a lelki szabadságról, az istenországáról, az erény fönnségéről, a lelkiismeret hatalmáról: kigunyolnak e sötét börtön fekete papjai, mert ezekről semmit sem tudnak az ő rideg paragrafusaik. De ha lelked bármiben túlszárnyal a betük korlátjain, ha a benned nyilatkozó isteni kijelentésre hivatkozva, átléped a hagyományok ősi sáncait, ha lelked tiszta igazságát és szent meggyőződését többre tartod a betük sötét börtönénél s eszményeid szárnyain fölülemelkedel az ő szűk-körü, kis világukon: akkor azonnal megjelennek a legválogatottabb kínzó eszközökkel, hogy dúrva módon ébresszenek fel isteni álmódozásaidból. Ezek a történelemben úgy jelennek meg, mint inquizitorok, akik a törvény és hagyomány nevében metszik le a lélek magasbatörő szárnyait. Ilyenek voltak Torquemada Tamás, Arbuez Péter, Marburgi Konrád és Caraffa.

A szolgalelkek harmadik csoportját a *tekintélyimádók* töltik be. Bizonyos vallásos rajongás fogja el őket azokkal szemben, akiket akár a törvény, akár a hatalom, akár a születés a magasba emelt. Bálványimádók ők, akik földi istenek előtt borúlnak le. Mint az árnyék a testeket, úgy követik ők bálványaikat, addig, amig ragyog rájuk a hatalom napja. Ott látjuk őket a királyi palotákban s a főemberek házaiban, amint hűséges tekintetüket uraikra emelve, várják és lesik intéseiket. Jajj annak, aki akár a jog, akár az igazság, akár a szeretet nevében föl merné emelni szavát az önző nagyok s a bűnös tekintélyek ellen. Őket csak hódolat illeti. Előttük csak meghunyászkodni lehet. Tagadd meg az igazságot, taposd el az ártatlanságot, üldözzed a legszentebb jogot, gyűlöljed az erényt, szeressed a bűnt, vetközzél kí emberi méltóságodból s öltözd fel az állatiasság sáros rongyait . . . mégis lehetsz a tekintélyimádók jó barátja. De légy harcosa a legszentebb ügynek, öltözzél fel a világoosság tündöklő palástjába, hirdessed az elnyomott és eltiprott emberek jogait, mégis ellened fordul a tekintélyimádó, ha ezzel az ő bálványai tiszteletét érintened. A tekintélyimádók a történelemben úgy jelennek meg, mint

dúrva szolgálak, kik Jézust önérzetes hangjáért arculverik, mint hizelgő udvaroncok, akik a bűnt is az erény köntösébe öltöztetik, mint hamis bírák, akik a császár szavának említésére Pilátusként készek az igazságot keresztrefeszíteni.

A szolgálalekkek negyedik csoportja az *anyagnak élő s a pénzt imádó* emberek közül telik ki. Legfőbb kívánságuk, hogy minden, amit megérintenek, arannyá változzék. Eszményük az arany csillogása s hogy ezt elérhessék, nem válogatnak az eszközökben, hanem erkölcsöt, jellemet, vallást és becsületet örömmel hordnak a Mammon lábaihoz, abban a tudatban, hogy csengő pénzre fogja beváltani lelki javaikat. Náluk a pénz nem eszköz, hanem cél. Avval sem törődnek, hogy céljaikhoz milliók verejtékén, könnyein, szükölködésén és éhezésén keresztül jutnak el. Kapzsiságuk és fősvénységük elnyomja és megöli a léleknek lendületét s mint a szárnyától megfosztott madár, tehetetlenül vergődnek a föld porában. Számuk egész légió. Különösen háborus időkben, mint a legkülönbözőbb betegségek, úgy elszaporodnak. Amit a háboru megkimélt az ember földi javaiból, ezek a hiénák azt is fölemészteni igyekeznek, hogy gyűlöletes szenvedélyüket kielégítsék. Nagyon sokan voltak és vannak az evangéliumi gazdagtól kezdve a legújabb hadiszállítóig, de a történelem nem tartja méltóknak, hogy nevüket feljegyezze. Ők életükben minden jutalmukat elvették.

De hála Istennek, a történelemben az ilyen szolgálalekkek mellett mindenütt ott látjuk a *szabadszellemeket* is, kisebb anyagi erővel, de annál nagyobb lelki bátorsággal. A legtöbbször egymáshoz közel jelennek meg, de azért az ég nem áll olyan messze a földtől, a delejtű két sarka között nincsen nagyobb ellentét, az erény nem különbözik inkább a bűntől, mint amilyen távol állanak a szolgálalekkek a szabadszellemeektől. Emberek ők is, de az ő levegőjük a szabadság, eszményük a világosság. Mindig egy szebb és jobb világot sóvárgó lelkük bejárja az élet mélységeit és magasságait, hogy mindeket megpróbáljanak s ami jó azt megtartsák. Céljuk nem az, hogy fölforgassák a kipróbált intézményeket s ledöntsék az ősök által emelt templomokat, mert hisz még az „embernek fia” sem azért jött, hogy „a törvényt eltörölje, hanem, hogy azt betöltse.” Hanem céljuk éppen az, hogy az emberi léleknek, ennek a világ legnagyobb értékének, tökéletesedését, fej-

lődését és gazdagodását minden irányban biztosítsák. Biztosítsák erkölcsileg és szellemileg egyaránt. E nagy célt szemelőtt tartva, vizsgálják és értékelik a múltat. A régi intézményeket megrostálják s közülök gondos kézzel kiválogatják azt, ami jó s nem állja útját a lelki fejlődésnek, de könyörtelenül kigyomlálják a gyomot és a konkolyt, amely miatt a tiszta búza nem fejlődhetik. Áhítatos kegyelettel haladnak el az ősök által emelt templomok mellett, de ha azoknak ablakait benötte a repkény és folyondár, amelyek miatt az életadó nap sugarai be nem hatolhatnak, akkor azokat szorgalmasan lelísztogatják onnan. A múlt által nem engedik megfojtani a jelent és jövőndőt, de óvakodnak attól, hogy a hamis bálványokkal együtt az igaz isten nevét is bántalmazzák. A rombolást nem öncélnak, hanem eszköznek tekintik arra, hogy a romokból és a romok helyén újabb, szebb s a fejlettebb igényeknek mindenben megfelelő épületek emeltessenek. Megtartják a törvényt, engedelmeskednek a hatalomnak s tisztelik a tekintélyeket, megbecsülik a földi javakat addig, amíg azok nem ellenségei az emberi lélek örök jogainak s nem igyekeznek elnyomni az erkölcsi törvényeket; de nyomban fölemelik tiltakozó szavukat, mihelyt azok szentségtelen kezekkel az isteni akaratnak útját állni megkísérelnék.

Jézusról, kiből a legkiválóbb emberi sajátságok, mint egy gyűjtőlencsében, úgy jelennek meg, nem szólva, ezek a szabadszellemek a történelemben most úgy jelennek meg, mint *költők* és *proféták*, kezdve Ezsaiástól Petőfiig, akik bátor lélekkel ostorozzák a bűnt, akár az egyszerű kunyhóban, akár a királyi palotában ütötte fel tanyáját, akik szembezállnak egy fél világ bálványozásával s isteni küldetésükben bízva, ostromolják a sötétségnek ódon várait. Majd pedig úgy jelennek meg, mint *apostolok*, érteve itt nemcsak a vallás, hanem a tudomány apostolait is, elkezdve Pál apostoltól Nansenig, vagy Cookig, az északi és déli sarkok merész utazóiig, akiknek a saját életük sem drága, csakhogy elvégezhesék a szolgálatot, melyet vettek az Úrtól, akik élet és halál között is készek szolgálni az ügyet, melyet hivatásuknak érznek. Majd ismét mint *hitvallók* és *hitvédők*, Tertulliantól Bolcs Frigyesig, akik a szellem fegyvereit állítják csalarendbe az elárult és kigunyolt igazság védelmére. Majd úgy tűnek föl mint *reformátorok*, Servéttől Dávid Ferencig, akik a saját lelkük fényével világítanak be a multaknak mesterkelt útvesztőibe s a saját lelkiismeretüket állítják szembe egy

megvénült világ szédítő és káprázatos külsőségeivel. Más helyen, mint *felfedezők*, *örök igazságok* meglátói és hirdetői, mint Galilei, kik a hatalom rémítgetései közben is bátor szóval hirdetik: „Mégis mozog a föld.” Majd úgy tűnnek föl mint nemzeti *hősök*, a Makkabeus testvérektől Kossuthig, kik a szabadság megszentelt zászlója alatt vezetik népüket az „ígéret földje” felé. És végül mint *mártírok*, elkezdve Istvántól Husz Jánosig, akik készek máglyára vagy a kereszthalálra, csakhogy elveszített életük árán, életet adjanak másoknak.

Az ős perzsa vallás szerint a világosság és a sötétség örökös harcban állanak egymással; de bármennyi vereséget is szenvedjen a világosság, végső győzelme bizonyos, amikor egy fényes hid fogja a földet az éggel összekötni. Ilyenszerű küzdelem mutatkozik a történelem folyamán a szolgáltek és szabadszellemelek között. Ebben a küzdelemben úgy látszik mintha a szabadszellemelek volnának a legyőzött fél; mert nekik építették a börtönöket, alájuk gyűjtötták a máglyákat és az ő részükre faragták a keresztek. Míg a szolgáltek a világi dicsőség káprázatos fényében sűtkéreznek. — De ez a veszteség csak látszólgos. A próféták üldözéséből, az apostolok megkorbácsolásából, a reformátorok máglyatűzéből, a nemzeti hősök szenvedéseiből s a mártírok kereszthordozásából áll elő az a megacélosodott igazság, amelyen a pokol kapui sem vehetnek diadalmat, de amelynek sugárzó fénye, mint egy örökéző szövétnek mutatja az utat a lelki tökéletesség ama magaslatai felé, amelyek egykoron ezt a sötét földet a fénylő éggel fogják összekötni.

Vári Albert.

A KÖNNY ÉS A NEVETÉS.

Dr. Ravasz László ref. püspök „A nevetés“-ről irt, lélektani s erős sociológiai vonatkozású eszay-jét ezzel a meglepő, megpróbáltatásaink között is szokatlan kérdéssel vezeti be: „Ki gondolná, hogy a nevetés lényegében szabadságharc?“ — Majd e rövid bevezetés, e kérdés alakjában feltett állítás indokolása után merész költői repüléssel (pl. „Hát azt tudjátok-e, hogy minden nevetés győzelem?. Az élet nevet, a halál soha, tehát ifjúság, erő, ígélet és jövő van a nevetésben“. — Mintha csak azt mondaná: ha élni, győzni akartok, úgy tanultatok meg már egyszer nevetni emberek!) helyenként ragyogó stílussal tárgyalja, boncolgatja témáját, hogy aztán befejezésül még az ő, Isten bölcseségén megpihent, érette és vele harcoló, derült főpásztori lelke is a bibliai ige e szelid, borongó sóhajával sóhajtsa: — mindhiába! — „Nevetés közben is fáj a szív“. — S lám, a bölcsész, a költő, az ünnepelt, csiszolt elmeél, a dolgok fonák rendje s a gyarló emberi tettek hiábavalóságai fölött bátor bizakodással nevető, szilárd hitű lélek mindazt a sok szép gondolatot, megdönthetetlennek vélt axiomát, miket tételének megvilágítására és igazolására egymás mellett tömören felsorakoztat, az élet mérlegének csupán egyik serpenyőjére helyezi; hogy — hódoló tisztelettel hajtván meg fejét a dobogó, kicsiny emberi szív szent fájdalmának komor világa előtt — valamiképen egyensúlyozni próbálja a másik serpenyőben elrejtve izzó két kis mondatnak óriási súlyát: „Nevetés közben is fáj a szív“, mert... — tanulmányának orgonabúgású végakkordja ez — „Nevetés a Fájdalom gyermeke“. — Ime, a lenge, színpompás aranyködfátyol szertehullt; ... a káprázat megszűnt. Hísz látjuk, hogy az ő nevetése is csak az ő tiszta, emberi fájdalmának Isten képmását magán viselő, nemes palástja volt. Tehát nem földtől elvált égi, sem hibák,

* L. „Pásztortűz“ 1922. dec. 3-iki számában.